

INLEIDING

In de loop van de hele menselijke geschiedenis zijn bepaalde plekken het toneel geweest voor sleutelgebeurtenissen of incidenten. Andere plekken zijn een monument voor een tragedie. Weer andere plekken zijn misschien op het eerste gezicht minder bekend, maar vormen een microkosmos voor een breder narratief over een historische trend of thema. Plekken zijn verbonden met veranderingen en ontwikkelingen op het gebied van wetenschap, economie, religie, kunst en maatschappij. *Een kleine wereldgeschiedenis in 50 plekken* biedt op die manier een nieuw verhaal over de mensheid vanaf haar ontstaan tot de 21ste eeuw.

Het boek is chronologisch ingedeeld en beschrijft de impact, erfenis en rol van vijftig plekken die onze geschiedenis hebben bepaald. Het begint met de opkomst van vroege mensen in Afrika en de Olduvaikloof in Tanzania, waar onze vroegste voorouders eenvoudige gereedschappen begonnen te gebruiken

die hun in staat stelden zich over de hele wereld te verspreiden en hun stempel te drukken op elk continent, van Australazië tot het Amerikaanse continent. Vervolgens wordt de vroege oudheid behandeld, met de opkomst van de eerste beschavingen in de Vruchtbare Sikkkel, de Nijlvallei en het stroomgebied van de Gele Rivier. Het derde hoofdstuk behandelt de late oudheid en plekken zoals de Tempelberg in Jeruzalem, die heilig werd voor drie religies, en de Akropolis van Athene, een monument voor de glorie van de oude Grieken. In hoofdstukken 4 en 5 gaan we naar de middeleeuwen: van de Universiteit van Timboektoe, een van de grootste studiecetra van de islamitische wereld, tot Samarkand in het tegenwoordige Oezbekistan, een belangrijke halteplaats op de zijderoute; en van Tenochtitlan in Mexico, het grote centrum van het Aztekenrijk, tot de Bosporus en de Dardanellen, samen een van de strategisch belangrijkste waterverbindingen ter wereld. In hoofdstuk 6 gaan we naar de vroegmoderne tijd, met plaatsen zoals de parochie van Belém die het verhaal vertelt van hoe Portugal en andere Europese naties begonnen met de eeuwenlange opbouw van hun imperium, en Cape Coast Castle in Ghana, dat een centrale positie had in de Atlantische slavenhandel. De reeks revolutionaire gebeurtenissen waarmee de moderne wereld een aanvang nam, wordt beschreven in hoofdstuk 7, met onder meer New Lanark, het Schotse dorp dat het begin van de gemechaniseerde fabrieksindustrie inluidde, en het huis in Venezuela waar Simón Bolívar

en zijn bondgenoten de basis legden voor een onafhankelijk Latijns-Amerika. Tot slot behandelt hoofdstuk 8 de moderne wereld: van Hollywood, waar een zo groot deel van het hedendaagse medialandschap wordt bepaald, tot de Koreaanse gedomiteerde zone, een van de laatste overgebleven symbolen van de spanningen in de Koude Oorlog, die ooit de wereld op de rand van nucleaire vernietiging leek te brengen.

Naar welke tijd en welk gebied je belangstelling ook uitgaat, *Een kleine wereldgeschiedenis in 50 plekken* biedt nieuwe inzichten en nieuwe perspectieven op het verleden.

I

Prehistorische geschiedenis

Olduvaikloof

Ongeveer twee miljoen jaar geleden leefden in Afrika de eerste mensen, die we nu *Homo habilis* ('handige mens') noemen. In de loop van duizenden jaren evolueerde deze tot de moderne mens, *Homo sapiens* ('wijze mens'), die zich over de hele wereld vestigde. We hebben onze verre voorouders leren kennen door middel van een reeks ontdekkingen bij de Olduvaikloof in Tanzania.

De Olduvaikloof, een steil ravijn van ongeveer 50 kilometer lang, ligt aan de oostelijke rand van de Serengeti. De naam is afgeleid van *Oldupai*, 'plaats van de wilde sisal' (een stekelige plant die hier veel voorkomt) in de taal van de lokale Masai. Vroeger lag de kloof bij een meer en was dus een belangrijke ontmoetingsplaats voor dieren en vroege mensen. Hun resten zijn goed bewaard gebleven doordat ze bedekt zijn geraakt door as van nabijgelegen vulkanen. In 1911 ontdekte de paleontoloog Wilhelm Kattwinkel

De Grote Slenk

De Grote of Oost-Afrikaanse Slenk is ongeveer 6400 kilometer lang en loopt van het zuidelijkste puntje van Turkije naar de monding van de Zambezi in Mozambique. De vorming begon dertig miljoen jaar geleden toen de aardkorst uit elkaar werd getrokken, zodat er valleien van wel 80 kilometer breed en 300 meter diep ontstonden, evenals tal van bergketens en meren. In deze diverse omgeving ontwikkelden aapachtigen zich tot moderne mensen, en het is een van de meest fossielrijke gebieden ter wereld.

(1866-1935) fossielen – waaronder de tanden van een *Hipparion*, een nu uitgestorven paardensoort – in de kloof, die toen bij Duits-Oost-Afrika hoorde. Hij presenteerde zijn vondsten in Berlijn en er werd een officiële onderzoeksexpeditie naar het gebied gestuurd, geleid door de geoloog en paleontoloog Hans Reck (1886-1937). De evolutietheorie was in die tijd al algemeen aanvaard dat mensen zich uit primaten hadden ontwikkeld. Met de tot dan toe gevonden fossielen kon het bewijs voor deze evolutie nog niet sluitend worden ge-

maakt en er waren nog grote hiaten in het begrip van hoe en waar dit proces had plaatsgevonden. De oudste fossielen van mensachtigen die tot dan toe waren gevonden, waren exemplaren van *Homo erectus* ('rechtopstaande mens') uit Azië. Doordat die rechtop kon lopen had hij de handen vrij om gereedschap te maken en te gebruiken. Hij was waarschijnlijk geëvolueerd uit *Australopithecus*, een groep primatensoorten. Bij de expeditie van Reck werden honderden dierenfossielen gevonden, en ook het complete skelet van een *Homo sapiens*, dat volgens hem meer dan vijfhonderdduizend jaar oud kon zijn. Deze datering werd alom betwijfeld, maar deze vondst verhoogde wel de interesse in de kloof en er werden meer expedities naar de site gepland. (De sepsis bleek terecht – een latere koolstofdatering wees uit dat het skelet slechts 17.000 jaar oud was.) Door de Eerste Wereldoorlog moesten verdere opgravingen bij Olduvai worden opgeschort, en ze werden pas hervat in 1931, toen het gebied onder controle van het Britse Rijk stond.

De Britse expeditie werd geleid door de in Kenia geboren paleoantropoloog Louis Leakey (1903-1972), die eerder Reck in Duitsland had bezocht en de Oldowanfossielen had bekeken. Tientallen jaren verrichtten hij en zijn familie opgravingen bij de kloof en deden daarbij een reeks ontdekkingen die een revolutie teweegbrachten in het inzicht in de vroege mens. Louis en zijn team, waaronder zijn vrouw Mary (1913-1996), die ook paleoantropo-

Neanderthalers

Ongeveer vierhonderdduizend jaar geleden had zich een andere mensachtige ontwikkeld: *Homo neanderthalensis*. De naam is afgeleid van het Neandertal in Duitsland, waar in 1856 voor het eerst resten van deze mens werden gevonden. Vanuit Europa verspreidden ze zich naar Noord-Afrika en delen van Azië. Ze hadden kortere ledematen en een grotere neus en een meer gedrongen lichaamsbouw dan *Homo sapiens*, waardoor ze bestand waren tegen het over het algemeen koudere klimaat van hun omgeving. Het waren zeker geen domme holbewoners: ze gebruikten waarschijnlijk gesproken taal, konden met vuur omgaan en maakten werktuigen van vuursteen.

loog was, vonden bij Olduvai zorgvuldig gemaakte handbijlen van ongeveer één miljoen jaar oud, maar ze vonden aanvankelijk geen overblijfselen van hominiden die ouder waren dan *Homo erectus*.

Een grote doorbraak kwam op 17 juli 1959, tijdens de zevende expeditie van de Leakeys naar Olduvai. Terwijl Maria haar zes dalmatiërs uitliet, vond ze een stukje bot. Het bleek deel uit te maken van een grotendeels complete schedel van 1,75 miljoen jaar oud; die kreeg de bijnaam 'Notenkrakermens' vanwege zijn grote kiezen. De Leakeys stelden vast dat het de schedel van een soort *Australopithecus* was, waarmee ze bewezen dat de mens was geëvolueerd in Afrika. Het jaar daarna vonden Mary en Louis' zoon Jonathan (geb. 1940) in de kloof de onderkaak en andere delen van een vroege mens. Na uitgebreid onderzoek en enkele verdere ontdekkingen van vergelijkbare overblijfselen werd deze geïdentificeerd als de soort die de evolutionaire kloof tussen *Australopithecus* en *Homo erectus* overbrugde. In 1964 werd bekendgemaakt dat de nieuwe soort zou worden geclassificeerd als *Homo habilis*, 'handige mens'. Deze bleek tussen 2,4 en 1,5 miljoen jaar geleden te zijn geëvolueerd en werd zo genoemd omdat hij met zijn grotere hersenen geavanceerdere gereedschappen kon maken.

In de Olduvaikloof werden ook veel exemplaren gevonden van stenen werktuigen gemaakt door vroege mensen. *Homo habilis*, die waarschijnlijk jager en aaseter was, maakte gereedschappen

door stenen herhaaldelijk tegen andere oppervlakken te slaan, zodat ze een scherpe snijkant kregen. De Oldowangereedschappen werden vooral gebruikt voor het slachten van dieren en het breken van hun botten, zodat ze bij het voedzame merg konden. Er werden gereedschappen ontwikkeld die ook konden worden gebruikt om schuilplaatsen van takken te bouwen, en om houten wapens en vallen te maken. Het gebruik van stenen werktuigen was van cruciaal belang voor mensachtigen, omdat zij zich daarmee konden aanpassen aan een grotere verscheidenheid aan gebieden. Ongeveer 1,9 miljoen jaar geleden evolueerde *Homo habilis* tot *Homo erectus*, die nog geavanceerdere stenen werktuigen gebruikte en met vuur kon omgaan. Vervolgens, ongeveer tweehonderdduizend jaar geleden, ontstond in Oost-Afrika de anatomisch moderne mens: *Homo sapiens*. In de Olduvaikloof zijn fossielen van zowel *Homo erectus* als *Homo sapiens* gevonden en de kloof vertelt daarmee het verhaal van hoe in meer dan twee miljoen jaar onze soort uit primaten evolueerde.

Homo sapiens bleef niet in Afrika. Door hun grotere hersenen en grotere intelligentie konden ze in een breder scala van omgevingen leven, en ze trokken tussen honderddertigduizend en honderdduizend jaar geleden naar het Nabije Oosten. Ongeveer vijftigduizend jaar geleden verspreidden ze zich over Europa en Azië. Hier kruiste *Homo sapiens* zich waarschijnlijk met de neanderthaler. Genetische tests hebben aangetoond dat moderne mensen uit deze regio's nog steeds neanderthaler-DNA hebben.

Homo neanderthalensis als afzonderlijke soort stierf echter ongeveer veertigduizend jaar geleden uit. Over wat hiertoe heeft geleid wordt nog steeds getwist; oorzaken die worden genoemd zijn klimaatverandering en verdringing door *Homo sapiens*.

Jebel Irhoud

In 1961 werd er begonnen met opgravingen in een grot in Jebel Irhoud in het westen van Marokko, nadat een mijnwerker daar een fossiele schedel van een *Homo sapiens* had gevonden. Bij nieuwe opgravingen vanaf 2004 werden nog meer menselijke resten, dierenbotten, aanwijzingen voor vuur en verbrande vuurstenen werktuigen gevonden. De werktuigen waren ongeveer 315.000 jaar oud, waarmee de fossielen bij Jebel Irhoud de oudste exemplaren van anatomisch moderne mensen zijn.

Vijftienduizend jaar geleden leefde *Homo sapiens* in bijna elke bewoonbare hoek van de wereld, inclusief Australië en het Amerikaanse continent. Aanvankelijk waren het jager-verzamelaars (net als *Homo erectus*) en leefden ze in kleine nomadische groepen van tussen de dertig en vijftig individuen. Ze joegen op wil-